

Критичне мислення

Принципи та інструменти

Модуль №9 Факт-чекінг

Михайло Крікунов, Ph.D.

План на сьогодні:

- Факт-чекінг: основні техніки і формати.
- Правда, напівправда, брехня, фейки.
- Надійність джерел.
- Чи може вводити в оману статистика?

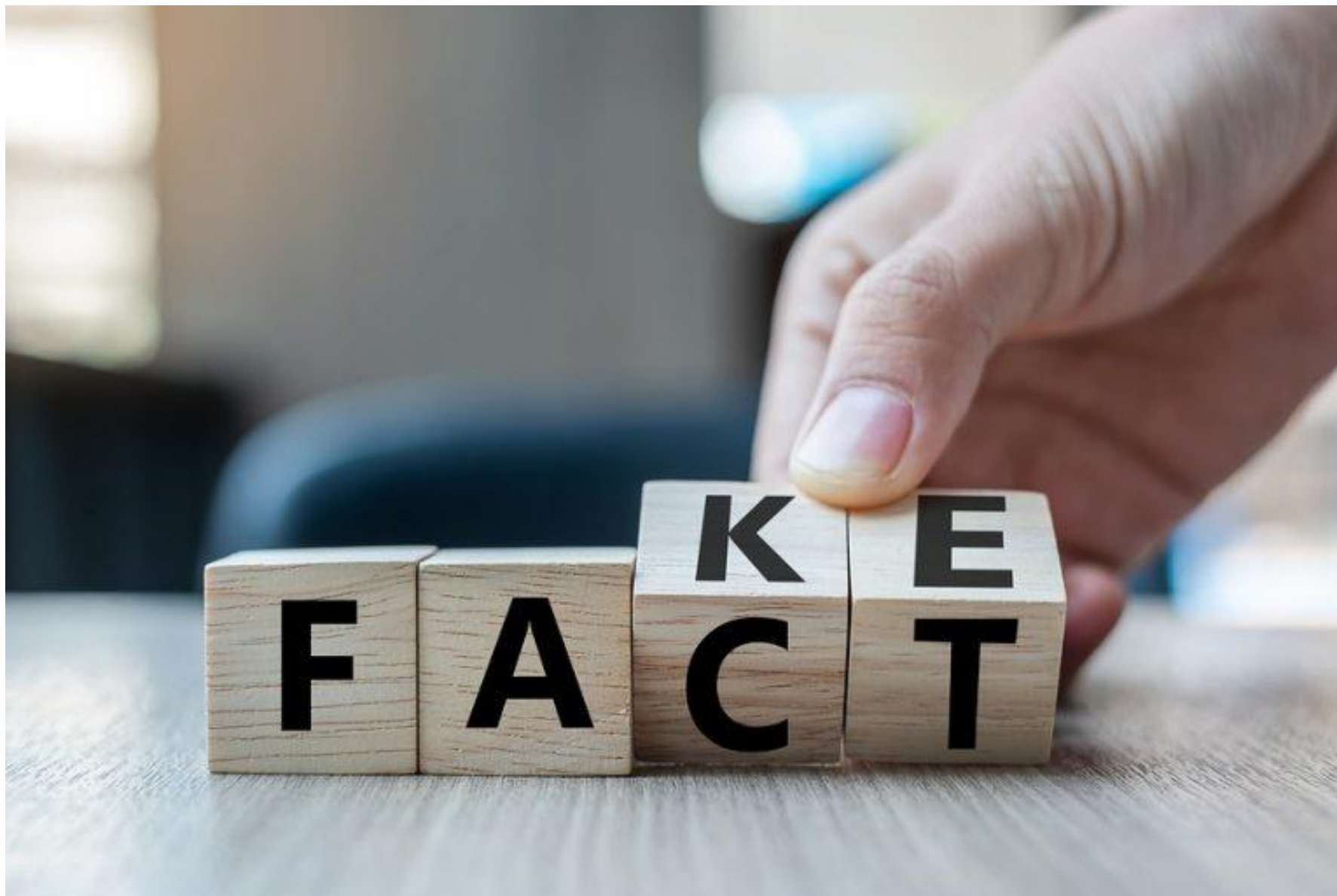
Нас оточує море неправдивої інформації!

Ви вже знаєте навіщо потрібен аналіз тієї інформації, що поступає до Вас на вході. Бо нас бомбардують:

- газетні качки
- чутки та плітки
- дезінформація (навмисно створена неправдива інформація)
- фейки (навмисне розміщення неправдивої інформації)
- фактоїди
- маніпулятивні пости (заклики до певних дій)
- джинса (небажана реклама)

Ми маємо відділяти факти від брехні. Але що таке правда? І що таке брехня? І як їх відділити одне від одного?

Факт-чекінг

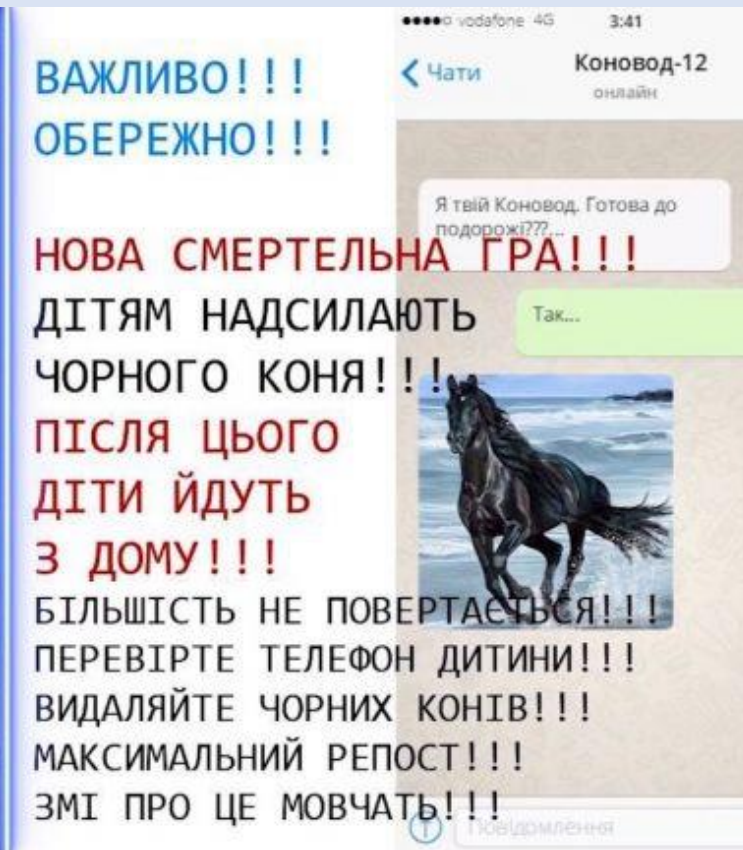
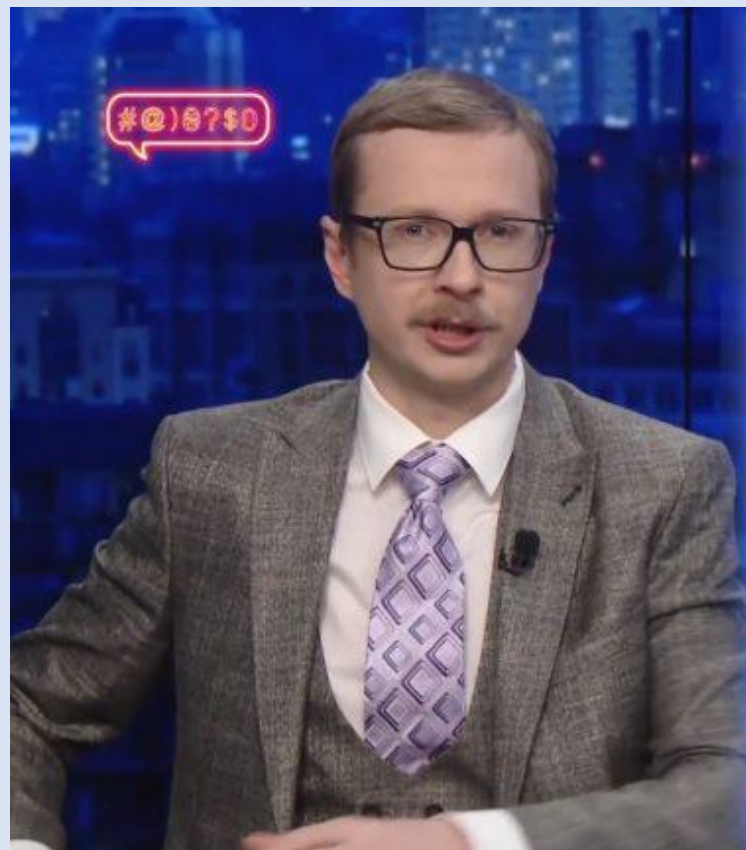

Пост-правда

- Правда-Light – не говоримо все
- Правда -Hard –інформаційне безсоння 24/7/365
- Правда, напівправда, думка
- Правда науки
- Правда релігії
- Історична правда
- Правда мистецтва

Факт чи Фактоїд?

- **Факт** – це підкріплена надійними свідченнями подія або явище, те, що може бути перевірено.
- **Фактоїд** (те, що має вид факту, «фактоподібне») - це «факт», якого немає, без джерела і підтвердження, та який, якщо його опублікують в медіа, отримує живу реакцію і оцінку.

- Гучний пост програми «Телебачення Торонто», зроблений для перевірки наскільки швидко розповсюджуються фейкові новини.
- Розповідь про фейкову гру “Чорний кінь” подібну до російської “Синій кіт”, яка свого часу налякала багатьох. Пост набрав десятки тисяч репостів серед українців.

Бувають фактоїди більш серйозного вигляду

- «Існує думка, що електронні цигарки **«на 95% менш небезпечні»**, ніж звичайні».
- Ця думка з'явилась після аналізу британських вчених від 2013 року.
- Але численні дослідження підтверджують зворотнє. Експерти заявляють, що така думка просто є невірною і дезорієнтує людей.
- «Оцінка **«безпечніше на 95%»** - це **«фактоїд»**: ненадійна інформація, яка повторювалася так часто, що стала вважатися фактом».
- У 2013 році висновки дослідження ґрунтувались на недостатній кількості доказів. До того ж, крім використання нових матеріалів, багато електронних цигарок сьогодні мають в 10-20 разів збільшену потужність. Це призводить до збільшення потенційної шкоди електронних цигарок, оскільки аерозоль, що утворюється, містить більше нікотину та інших токсинів.

Проста перевірка на фактоїдність

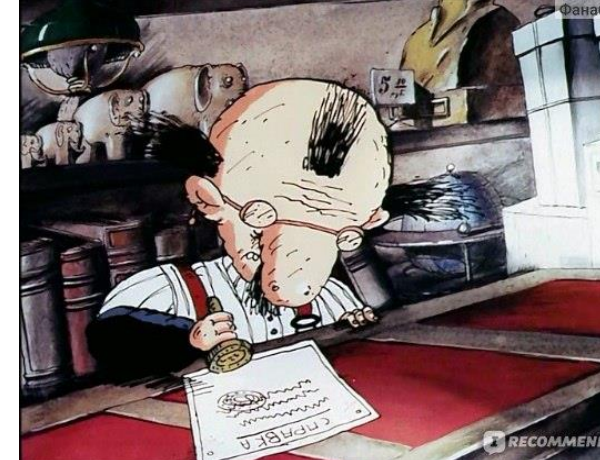
- Частіше за все фактоїди, що використовують числа – безглузді, тому що саме число неважливе і ні про що не говорить.
- Проста перевірка: помножте число в фактоїді на 10. Якщо принципово нічого не змінилося, перед Вами був безглуздий фактоїд.

Порівняйте:

- 136 джерел проаналізовано в дослідженні
1360 джерел проаналізовано в дослідженні
- Подача таксі за 5 хвилин
Подача таксі за 50 хвилин

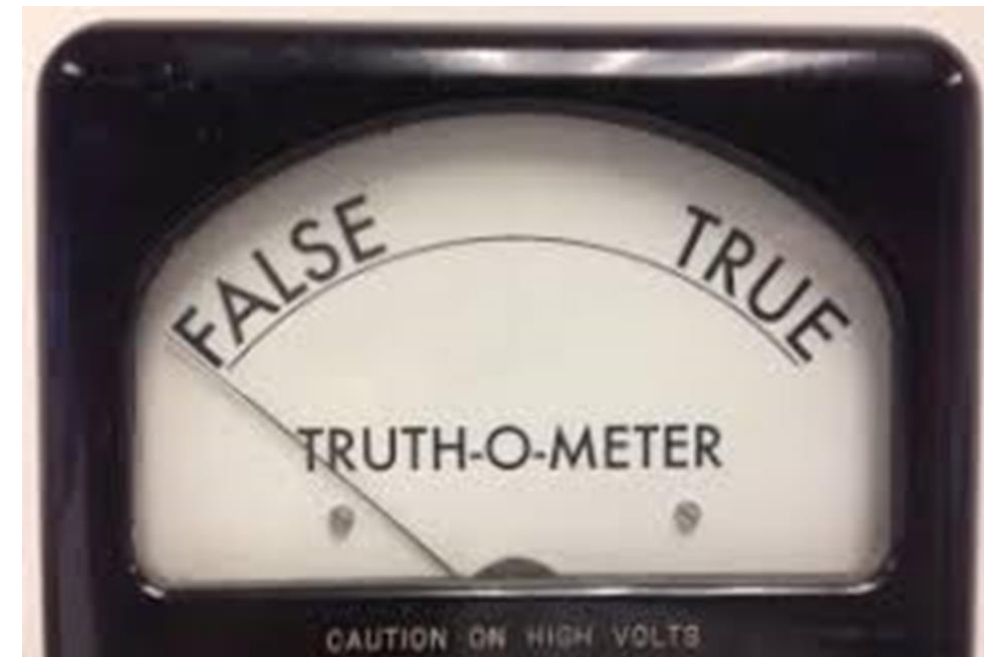
Відомий приклад

- Це дуже нагадує епізод мультфільму про слідчих-колобків, де злісний торговець тваринами Карбофос купує у лахмітника фарфорового слона, отримує на нього довідку, розбиває тепер вже непотрібну дрібничку і каже: «Слон - поганий, довідка - хороший!»
- Після чого по цій довідці проводить через кордон живого слона. Простакуватий прикордонник тупо дивиться у довідку, співвідносить написане в ній з тим, що бачить, і пропускає тварину через кордон.
- Також і люди у своїй більшості, слідуючи автоматизмам і стереотипам, довіряють формі, не сприймаючи критично суть.

Факт-чекінг

- Шукайте першоджерело або підтвердження інформації з декількох незалежних джерел
- Запитайте протилежну сторону
- Вчіться розпізнавати фейки
- Пам'ятайте: точність фактів важливіше сенсації
- Використовуйте соціальні мережі з обережністю

Правила факт-чекінгу

1. Шукайте першоджерело або підтвердження інформації з декількох незалежних джерел

- Джерело - це людина, від якої виходить початкове висловлювання / публікація або дія. Першоджерело – це «альфа і омега» факту. Також джерелом може бути очевидець або людина, близько знайома з першоджерелом.
- Ніколи не буває зайвим перевірити інформацію з різних джерел, взяти коментарі експертів і людей «в темі».

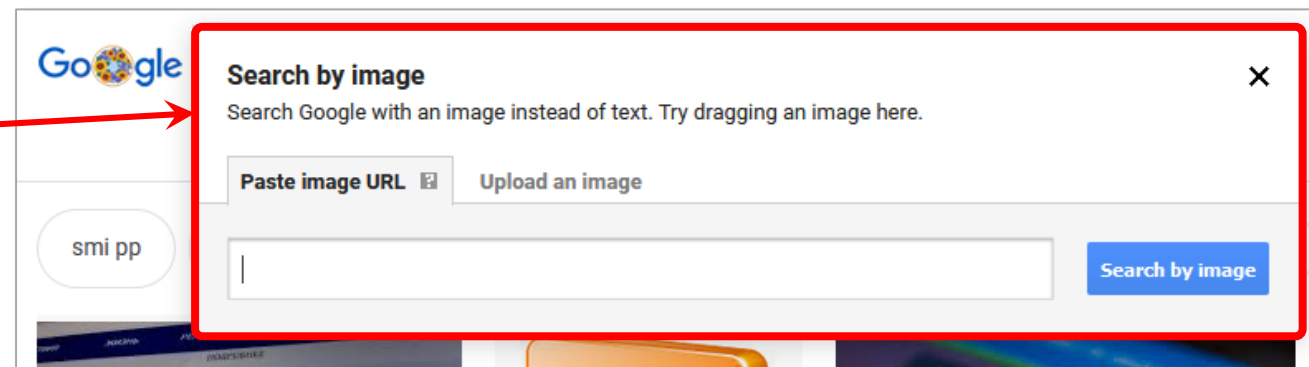
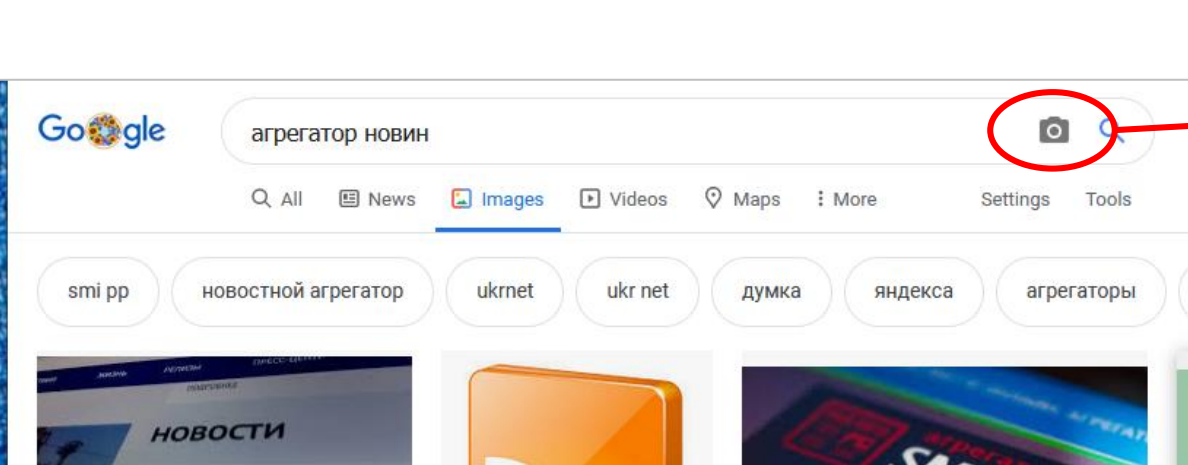
2. Якщо є можливість, запитайте сторону, що займає протилежну позицію. Якщо всі джерела дотримуються однієї позиції, знаходяться в одному таборі, то можна втратити об'єктивність.

3. Вчіться розпізнавати фейки

- Під фейком треба розуміти не лише усвідомлені підробки і симуляції. Це ще й недбалість, помилки (зокрема й технічні), які, потрапляючи в масову свідомість, стають підробленою реальністю. Тому важливо перевіряти написання імен, професій і звань згаданих людей, звіряти дати, назви, адреси та інше.
- Фейк може бути цілеспрямованим задумом і / або служити розвагою публіки, бути псевдоновинним і квазіжурналістським проектом – мок'юментарі.

Правила факт-чекінгу

4. У розпізнаванні фейків допомагають інтернет-пошуковики (*Google, Yahoo*), агрегатори новин (*RSS-агрегатори*), як вбудовані в браузер, так і веб-агрегатори (*Google Reader, GoogleNews, Bloglines, Ukr.net* тощо).
- Картинки можна перевірити сервісами *Google images* або *TinEye*.

<https://fotoforensics.com/>

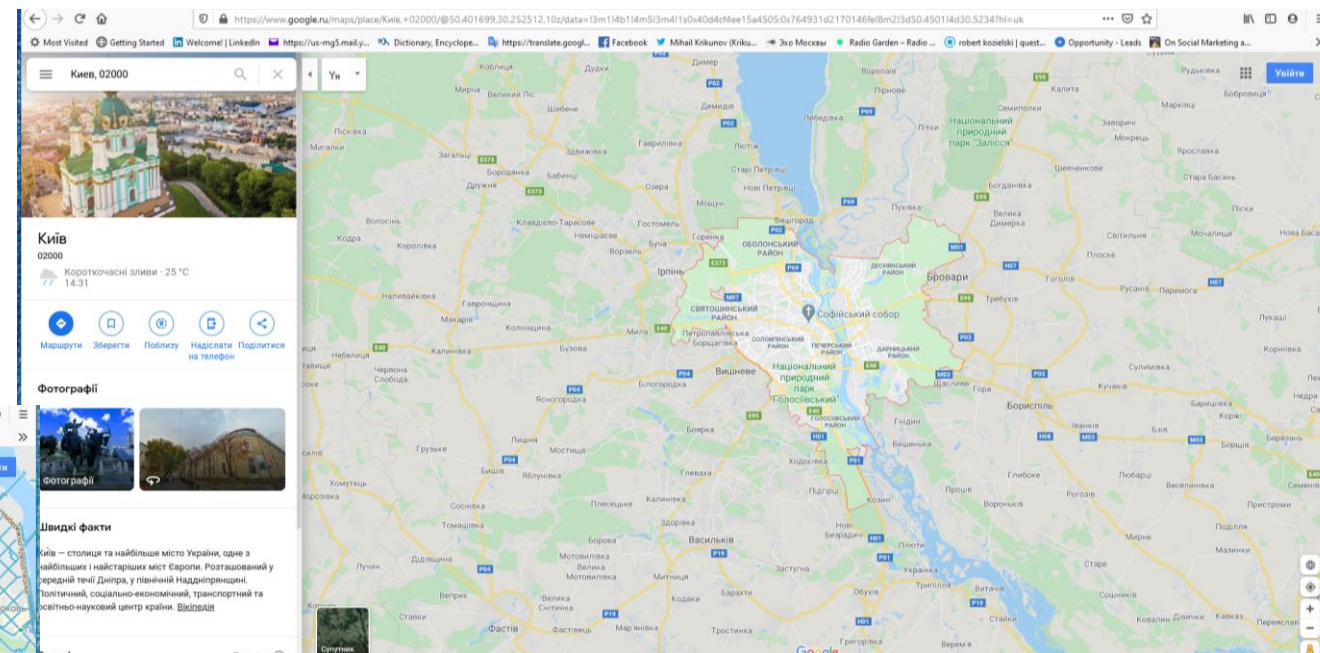
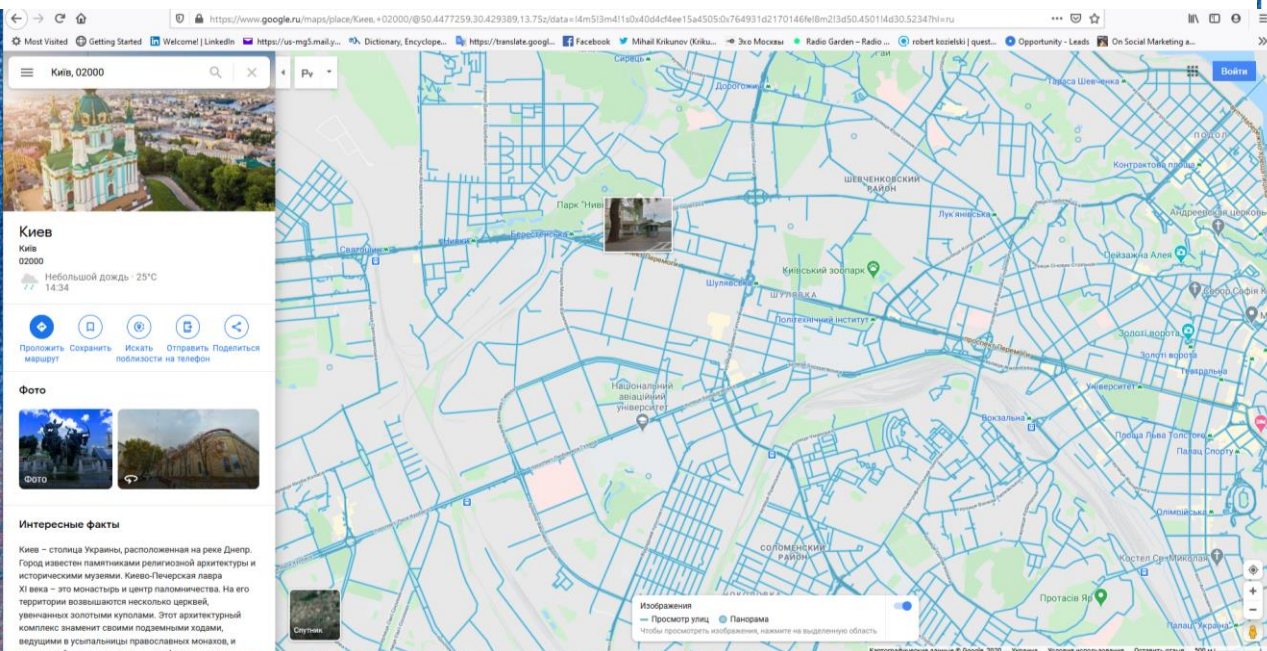
<https://tineye.com/>

<https://www.snopes.com/>.

Перевірка локацій

Google Maps

Google Street View

Спеціалізовані проекти і сервіси для перевірки фактів з англomовних джерел

- Storyful.com
- FactCheck.org
- PolitiFact.com
- The Fact Checker

Але є й більш універсальні інструменти:

- Trooclick
- Truth Goggles
- Lazy Truth
- Skeptive
- Genius

Українські ресурси факт-чекінгу

- **«VoxUkraine»** – перший фактчекінговий проект в Україні VoxCheck, який виявляє брехню і маніпуляції у заявах політиків.
<https://voxukraine.org/ru/authors-ru/>
- **«Stopfake.org»** – <https://www.stopfake.org>
- **«Без брехні»** – фактчек політичної риторики: <http://bez-brehni.com>
- **«Слово і Діло»** – систематичний моніторинг та фіксація обіцянок політиків.
<https://www.slovoidilo.ua/pro-proekt>
- [InformNapalm](#)
- [«Миротворець»](#)

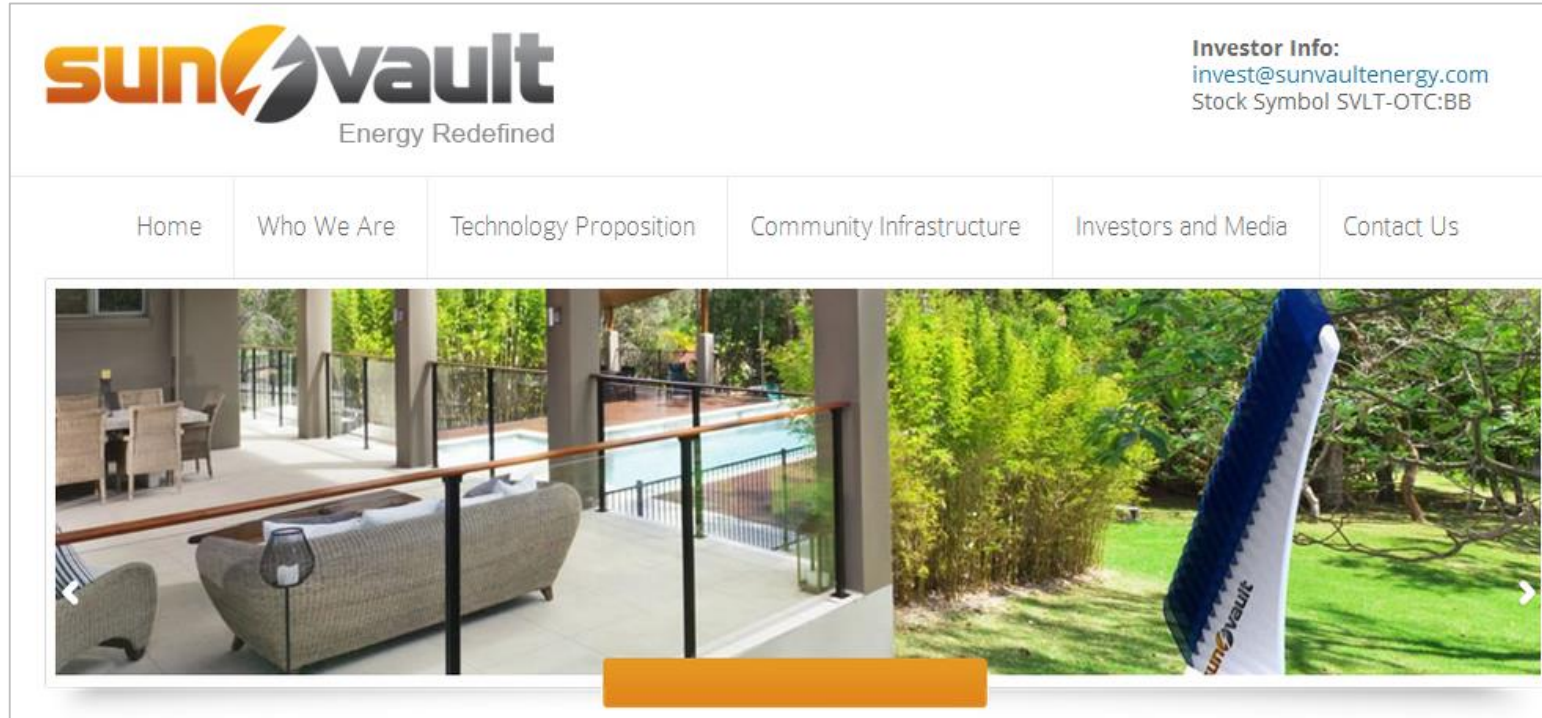
Правила факт-чекінгу

5. 3 обережністю використовуйте соціальні мережі.

Соціальні мережі одночасно полегшують і ускладнюють роботу аналітиків. В ідеалі, по кожному знайденому в них факту, треба знайти мінімум два-три підтвердження (бажано з прямою мовою).

- Канадська компанія, що працює спільно з фірмою «Edison Power»

"Здійснює революцію в тому, як генерується, споживається і управляється електроенергія"

Management Team

William (Bill) Richardson
Director
 Former Secretary of Energy,
 United States of America

АЛЕ!

[concernedinv](#)

Re: None

Post # of 1046

Monday, 01/30/17 10:14:50 AM

Sunvault Energy Inc is in default right now in Nevada. <https://www.nvsilverflume.gov/businessSearch?> type in sunvault - the edison transfer will never happen and this company is inches from collapse

- Під технологією є реальні підстави, але вона не вийшла за межі дослідів.
- Фінансове становище SV не забезпечує досягнення оголошених цілей.
- Починаючи з 2010 року компанія чотири рази змінювала назву, займаючись товарами з Китаю та дитячим одягом.
- Технічних деталей вкрай мало, неясно, як залучена Edison Power.
- Зв'язатися з керівництвом не вдається нікому. Акціонери компанії - фонди, зареєстровані на Багамах, інша інформація відсутня.
- Офіс зареєстрований в приватному приміському будиночку, виставленому на продаж.

FRAUD

Звертайте увагу на заголовки!

- Емоції - небезпечний ворог факт-чекінгу!

«Німецький феномен
заперечення пандемії!»

«Іранський режим на службі РФ»

«ЄС самоізолюється від демократії!!!»

«Пандемія знищує контактну церкву
справжнього християнства!»

«Пандемія, як технологія рятувальної місії
Кремля в країнах ЄС та НАТО»

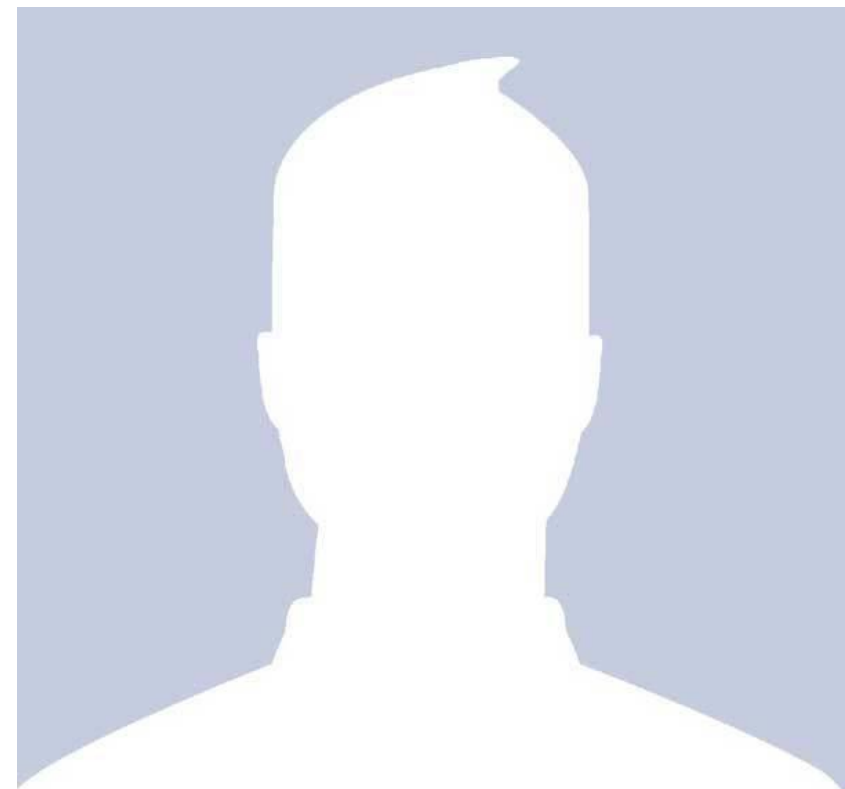
«Пандемія як кричущий приклад failed state
України та інших союзників НАТО та ЄС»,

«Пандемія доводить нагальну
потребу терміново знищити всіх
домашніх тварин!»

Перевіряйте автора публікації!

Бот – чи не бот?

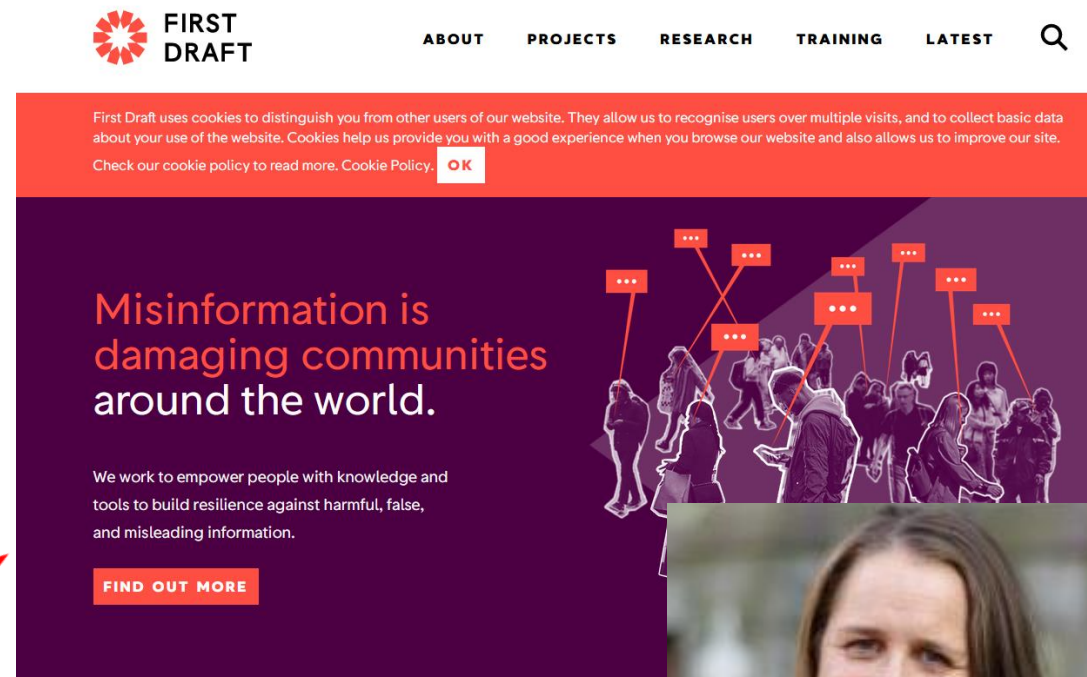
Перевірити бота легко — у месенджерах боти відповідають шаблонами, часто не мають фото, окрім аватара.

Алгоритм перевірки контенту у соціальних медіа:

1. Походження: чи дійсно це оригінальний фрагмент контенту?
2. Джерело: Хто завантажив контент?
3. Дата: Коли контент було створено?
4. Місце розташування: Де було створено контент?

ДУЖЕ КОРИСНИЙ РЕСУРС!

Проф. Клер Вардл

(Dr. Claire Wardle), творець та лідер First Draft (Гарвардський університет) - провідної світової дослідницької організації в сфері дезінформації

Процес факт-чекінгу

1. Об'єкт

2. Доказова база

3. Посилання на
компетентні джерела

4. Коментарі експертів

5. Логічний висновок

Категорії факт-чекінгу

ПРАВДА

- Наведені спікером в інформації факти, цифрові / документальні дані, що відповідають дійсності;
- Причинно-наслідкові зв'язки, що підтверджуються логічно, з присутніми посиланнями на джерела.

Категорії факт-чекінгу

НАПІВПРАВДА

Оманливе твердження, яке може подаватися у різних формах та обов'язково має деякі елементи правди.

- Твердження може бути;
 - частково правдивим,
 - повністю правдивим, будучи тільки частиною повної правди,
 - або може містити кілька оманливих елементів (якщо на меті - ввести в оману, загнати в глухий кут або спотворити правду; пам'ятайте про Gaslighting).
- Є помилки, неточності.
- Не до кінця розкриті причинно-наслідкові зв'язки або не зовсім правильне їх трактування.
- Логіка має певні недоліки, висновки в цілому правильні, однак можуть бути некоректними і не збігатися в деталях або за часом.

Категорії факт-чекінгу

ОБМАН - ОМАНА

Будь-яке висловлювання, що не відповідає реальності, за умови, що мовцеві добре відомо, якою є реальність насправді, тобто – це навмисне спотворення реальності з метою ввести співрозмовника в оману.

- Маніпулювання якістю інформації. Фальсифікація деяких фактів, навмисне укривання істини.
- Маніпулювання кількістю інформації. Укриття частини правди або нашарування брехні на дійсно існуючі факти та подання їх як істини.
- Повідомлення двозначної, розмитої інформації.
- Умовчання — повне приховування правди.
- Спотворення — навмисне повідомлення помилкової інформації.

Як виявляти неправду?

- Будьте скептично налаштовані - переконайтесь, перш ніж використовувати.
- Створіть власну звичку перевіряти факти.
Запитайте себе:
 - Хто говорить?
 - Звідки вони знають?
 - Чи вони упереджені?
 - Чи з'являються ці новини на будь-якому надійному сайті?
 - Чого я не знаю?
- Які факти залишаються осторонь? Чи спростовують ці факти інші надійні джерела? Чи здається вам це неймовірним? У будь-якому випадку, перевірте це.
- Чи наведені джерела інформації? Перейти до **першоджерела**.

Найважливіша деталь - джерела

Первинні – вторинні – «від нашого джерела»

Первинне джерело

- Як переконатися, що джерело **справжнє**?
- Як воно було **створено**, що могло вплинути на цей процес?
- Наскільки **репрезентативне** та **точне** це джерело?
- Наскільки воно **релевантне** до інформації, яка нас цікавить?

Вторинне джерело

- Наскільки це вторинне джерело є **надійним** та **заслуговує** на довіру?
- Які **упередженості** і **обмеження** могли на нього вплинути?
- Яким є **контекст**: наскільки дане твердження узгоджується з іншими вторинними джерелами?
 - Джерела можна ефективно використовувати лише тоді, коли ми розуміємо, чим контекст, в якому створено джерело, відрізняється від контексту, в якому ми використовуємо інформацію з нього.
 - Якщо ми не визнаємо цю різницю, ми неправильно аналізуємо інформацію.
- Чи є джерело **актуальним** (чи не є воно застарілим)?
- Чи **повторюються** наведені відомості де-небудь ще?
- Які праці (точки зору) вважаються **авторитетними** або **фундаментальними** в цій області?

Рекомендації:

- Пишіть швидко, але факт перевіряйте повільно. Створіть звичку виводити свій мозок із режиму письма та переходу у режим перевірки фактів.
- Прочитайте свою роботу вголос, щоб переконатися, що Ви зафіксували все, наприклад помилки перевірки орфографії.
- Найпоширеніші помилки:
 - Імена, назви, топоніми
 - Статистика
 - Посилання на час, відстань, дату, сезон, місцезположення, фізичні описи - аргумент або розповідь, яка залежить від факту
 - Історичні факти
- Остерігайтеся суперлативів, таких як: «тільки», «перший» чи «більшість».
- Нам треба відбирати інформацію від наших джерел не просто як "інформацію", а у формі, яку легко можна використати в наших аргументах та поясненнях.

Навіть найкращих дослідників час від часу
обдурюють.

Якщо Вас ввела в оману фальшива новина,
використовуйте свій досвід як інструмент
навчання!

Скептицизм- це головна зброя факт-чекера.

- Людям, які постійно працюють з інформацією, дуже важливо мати професійну недовіру та здібність до перевірки реальності. Тут логіка і інструментарій факт-чекінгу багато в чому збігається з методологіями критичного мислення і технологіями наукової роботи.
- Розвивайте, освоюйте наукову методологію, підвищуйте власну ерудицію і уважність. Тільки масове поширення таких навичок і знань допоможуть знизити маніпулятивний ефект пропаганди.

Чи може обманювати статистика?

Брехня – Нахабна брехня – Статистика

Кореляція не є каузація!

Генерація даних

Обробка даних

Комунікація
даних

Всюди можуть бути помилки!

Погана статистика та дані небезпечні!

Корисні питання:

- Хто проводив дослідження, хто оплачував?
- Чи можна сприймати розмір вибірки та тривалість дослідження серйозно?
- Що показує перевірка опорних чи завуальованих чисел?
- Чи коректна візуалізація даних (масштаби та проміжки, кількість показників)?
- Чи дані представлені чесно та неупереджено?
- Яким є спосіб постановки питання людям, яких опитують?

Щоб уникнути оманливої статистики та не забруднювати ваші звіти та аналітику, ставтеся до нової інформації з цікавістю та скепсисом.

Дякую за увагу!

У наступному модулі: Розвиток критичного мислення